

типологізації, важливо також подолати правовий нігілізм, що панує в Україні у сфері захисту інтелектуальної власності.

1. Більшість людей не вміє купувати інтерактивних книжок [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/bil-shist-lyudej-ne-vmiye-kupuvati-interaktivnih-knizhok>.
2. Вуль В. Електронні видання / В. Вуль. — СПб. : БХВ-Петербург, 2003. — 560 с.
3. ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості / Книжкова палата України. — К. : Держспоживстандарт України, 2010. — 16 с.
4. Інтерактивна філософська книжка для малят [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/interaktivna-filosofs-knizhka-dlya-malyat>.
5. Кастельс М. Галактика Інтернет: розмышлення об Інтернеті, бізнесі і обществі / М. Кастельс. — Екатеринбург : У-Фактория ; Изд-во Гуман. Ун-та, 2004. — 328 с.
6. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) / Е. Огар. — Львів : Світ, 2012. — 320 с.
7. Петяк Ю. Визначення терміна «електронні видання» / Ю. Петяк // Поліграфія і видавнича справа. — 2011. — № 2. — С. 184—187.
8. Погореловська І. Електронні видання: ідентифікаційний аспект / І. Погореловська // Держава та регіони. — 2013. — № 2. — С. 136—141. — (Серія «Соціальні комунікації»).
9. Удуд М. Інтерактивний «Котигорошко»: що нового? [Електронний ресурс] / М. Удуд. — Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/interaktivnij-kotigoroshko-shho-novogo>.
10. Українські інтерактивні книжки для дітей (2011—2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kazkarka.com/category/dobirky>.
11. Buckingham D. Beyond technology: Children's learning in the age of digital culture / D. Buckingham. — Cambridge : Polity, 2007. — 224 p.

Орест Семотюк

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА
У ПОЛІТИЧНИХ КАРИКАТУРАХ США, ФРН ТА УКРАЇНИ:
ДОСВІД КІЛЬКІСНОГО І ЯКІСНОГО АНАЛІЗУ

*Досліджено висвітлення українсько-російської війни 2014—2015 рр.
у політичній карикатурі США, ФРН та України. Застосовано методи*

контент-аналізу та фреймового аналізу. Показано, що карикатура є багатоаспектним феноменом і об'єктом вивчення різних наук. Проаналізовано основні ознаки, вербальні та невербальні засоби карикатури.

Ключові слова: політична карикатура, фрейм, контент-аналіз, креолізований текст, категорія, іронія.

Исследовано освещение украинско-российской войны 2014—2015 гг. в политической карикатуре США, ФРГ и Украины. Применены методы контент-анализа и фреймового анализа. Показано, что карикатура является многоаспектным феноменом и объектом изучения разных наук. Проанализированы основные признаки, вербальные и невербальные средства карикатуры.

Ключевые слова: политическая карикатура, фрейм, контент-анализ, креолитованный текст, категория, ирония.

The article is devoted to the coverage of the Ukrainian-Russian War of 2014—2015 yrs in the American, German and Ukrainian political cartoons. By using of content analysis and frame analysis it was demonstrated that political cartoon is an multidimensional phenomenon and object of interest of various sciences. The basic features, verbal and nonverbal means of cartoons have been analyzed.

Key words: political cartoon, frame, content analysis, creolized text, category, irony.

Сьогодні більшість теоретичних і прикладних досліджень присвячені різноманітним проблемам тексту і дискурсу. Ці одиниці відзначаються значним ступенем складності, тож вивчати їх можна у різноманітних аспектах: формально-структурному, семантичному, синтаксичному, прагматичному, функціональному, тематичному та ін. Джерелом емпіричного матеріалу для більшості таких досліджень є текст. Попри усю різноманітність текстів, які стають предметом чи об'єктом мовного аналізу, у полі зору лінгвістів щораз частіше опиняється карикатура, зокрема карикатура політична. Карикатура є об'єктом вивчення різних наук — культурології, медіалінгвістики, політичної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, семіотики. Це зумовлено низкою причин, серед яких Л. Гришаєва виокремлює такі:

1. Карикатура є медіафеноменом і продуктом політичної комунікації. Вона має колективного адресата, чинить на нього вплив, підтримує колективну ідентичність, відображає порядок денний певного соціуму.

2. Карикатура є культурним феноменом з точною часовою і локальною прив'язкою до конкретного соціуму. Характерні її риси: сатирична спрямованість, критичне ставлення до дійсності, маркування за схемою «свої—чужі», аксіологічність, гротескність.

3. Карикатура є відображенням культурно специфічного фрагмента світу. Вона у різний спосіб фіксує сприйняття соціальної дійсності різними суб'єктами сприйняття, відображаючи індивідуальне бачення світу їх авторів. Тому об'єктами карикатур можуть бути конкретні політики, події, «порядок денний», цінності, моральні приписи чи табу і т. п.

4. Карикатура є креолізованим текстом (мультикодовим, гібридним, мультимодальним). Карикатура поєднує різні культурні коди для реалізації єдиної когнітивної і комунікативної мети, використовуючи для цього мінімум вербальних і невербальних засобів [1, с. 74—75].

Під креолізованими текстами в лінгвістиці розуміють тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної) і невербальної, яка належить до інших систем, ніж природна мова [2, с. 18—181]. У процесі сприйняття креолізованого тексту відбувається подвійне розкодування інформації: на рівні зображення (символи, візуальні метафори) і на рівні тексту (підписи під карикатурами, фрази персонажів). Це подвійне розкодування і забезпечує цілісний характер сприйняття карикатури [3].

Метою цієї статті є визначити кількісні та якісні характеристики зображальних засобів (вербальних і невербальних), які використовують у політичних карикатурах. **Об'єктом** дослідження є відображення подій українсько-російської війни 2014—2015 рр. у політичних карикатурах США, ФРН та України. Матеріалом дослідження є 439 карикатур, зібраних на спеціалізованих інтернет-галереях: www.radiosvoboda.org/media/photogallery, www.paolocalleri.de, www.stuttman-karikaturen.de, www.de.toonpool.com, www.politicalcartoons.com. Період дослідження охоплює 11 місяців — з березня 2014 р. до лютого 2015 р. Методика дослідження поєднує кількісні та якісні методи: контент-аналіз і фреймовий аналіз.

Першим етапом дослідження був контент-аналіз карикатур. Цей метод передбачає формування системи кодів (категорій) та їх подальший кількісний аналіз. Розрізняють формальні та змістові

категорії контент-аналізу. До формальних належать ті, які дають додаткову інформацію про матеріал дослідження (назва, дата виходу, розташування матеріалу, рубрика). Змістові коди відповідають на запитання: *Що? Хто? Де? Коли?* і допомагають класифікувати та систематизувати матеріал дослідження. Категорії, своєю чергою, поділяють на менші одиниці — підкатегорії.

До формальних кодів належать *тип карикатури, карикатура з текстом, карикатура без тексту*. Підкатегоріями є *персональна індивідуальна карикатура, аперсональна (безособова) карикатура, персональна типова (групова) карикатура, гібридна карикатура*.

Персональна індивідуальна карикатура (I) подає індивідуальні особливості тілобудови відомої особи у спотвореному (гіперболізованому) вигляді, жести і міміка відповідні до ситуації чи проблеми, яку висвітлює карикатура. Упізнаваність зображеної на карикатурі особи є дуже високою. В аперсональній (безособовій) карикатурі (II) відсутні зображення осіб, а проблему, яку критикує карикатурист, зображено через предмети чи символи (приміром терези як приклад справедливого правосуддя). Ці символи глядач пов'язує у свідомості з конкретними подіями чи особами. Персональна типова (групова) карикатура (III) зображає типового представника соціальної групи, політичної партії чи цілого народу, який є уособленням цієї групи, партії чи народу. Цей тип часто використовує персоналізацію або легко впізнавані символи, приміром національні символи (кольори) країн чи зображення тварин.

Після попереднього аналізу матеріалу ми дійшли висновку, що доцільним буде виокремити ще один тип: змішаний/гібридний (IV), у якому описані особливості представлені у різних комбінаціях: зображення політиків + національні символи; національні символи + зображення тварин; типові представники народу/країни + національні символи. До змістових кодів належать *війна, анексія Криму, російська гуманітарна допомога, катастрофа літака МН 17, санкції, зустрічі G20/G7, перемир'я, візит А. Меркель і Ф. Олланда до України, поставки американської зброї до України, Мінські угоди*.

Після формування системи категорій було проведено їх кількісний аналіз. Виявилось, що серед проаналізованих карикатур (439) переважають карикатури з текстом (240). Карикатур без тексту менше, однак не набагато (199). Поняття «текст» у нашому дослідженні

ми трактуємо як власне підпис під карикатурою. Текстом вважаємо також фрази чи репліки персонажів, зображених на карикатурі. Результати кількісного контент-аналізу подано у таблиці.

Таблиця

Результат кількісного контент-аналізу карикатур

Змістова категорія — тип карикатури	I	II	III	IV	Разом
Війна	108	68	17	51	244
Анексія Криму	16	14	1	12	43
Російська гуманітарна допомога	1	6	–	7	14
МН 17	7	2	1	10	20
Перемир'я	–	5	3	2	10
Санкції	8	11	5	17	41
G20/G7	5	2	–	1	8
А. Меркель / Ф. Олланд в Україні	11	2	–	10	23
Поставки США зброї до України	2	1	–	2	5
Мінські угоди	15	7	–	9	31
Усього	173	118	27	121	439

Як бачимо, серед карикатур у нашій вибірці переважають карикатури першого типу (персональна індивідуальна карикатура), оскільки сучасна політика є доволі персоніфікованою. Цим зумовлений і доволі низький відсоток карикатур третього типу. Другим за частотністю є змішаний тип, оскільки карикатура є багаторівневим феноменом, функціональність якого забезпечують різні зображальні засоби: текст, символи, кольори.

Наступним етапом дослідження був аналіз вербальних і невербальних засобів, які у політичній карикатурі використовують для посилення іронічного/саркастичного ефекту. Ця функція є однією із найважливіших у політичній карикатурі. Отже, до засобів, які посилюють іронічний ефект карикатури, належать: 1) підпис чи репліки персонажів різко контрастують із ситуацією, зображеною на карикатурі; 2) алюзії з прецедентними феноменами (фільми, комп'ютерні ігри, персонажі казок, історичні події, діячі); 3) гра слів; 4) оксиморон; 5) омофонія. У додатку 1 подано приклади та ілюстрації.

На завершальному етапі дослідження ми застосували фреймовий аналіз: визначили, які фрейми були використані у політичних карикатурах, і простежили їх частотність. Подамо тут основні підходи до поняття «фрейм». До класичних тлумачень фрейму належать концепції М. Мінські та Ч. Філмора, які вважають фрейми

семантичними форматами репрезентації дійсності й епістеміологічними інструментами дослідження [5; 7]. У вітчизняній лінгвістиці фрейм тлумачать як «структуру репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує» [2, с. 645]. Когнітивна модель Л. Барсалоу і зорієнтований на матричні фрейми підхід К. Конердінга набули поширення у корпусній лінгвістиці та лексикографії [4; 6]. Останнім часом поняття «фрейм» щораз частіше використовують у медіалінгвістиці і дослідженнях масової комунікації [8]. До аналізу фреймів у медіатекстах загалом і в політичних карикатурах зокрема існує два підходи: дедуктивний та індуктивний. Перший передбачає попереднє формулювання фреймів без ознайомлення з матеріалом дослідження, другий — ознайомлення і попередній аналіз вибірки, формулювання фреймів та визначення їх змісту на основі проаналізованого матеріалу. У нашому дослідженні ми поєднали обидва підходи, оскільки використання лише індуктивного підходу може проігнорувати фрейми, які були визначені апіорі. Отже, проаналізувавши матеріал, ми сформулювали п'ять фреймів: «агресія», «відповідальність», «економічні наслідки», «гра», «боротьба». Для ідентифікації того чи іншого фрейму ми сформулювали серію із 12 запитань, які передбачали відповідь «так»/«ні». Ствердна відповідь на ці запитання означає, що той чи інший фрейм присутній у карикатурі, негативна — фрейм відсутній.

1. **Агресія.** Цей фрейм описує деструктивну поведінку/ставлення, ворожі дії чи військові напади з метою продемонструвати силу чи погрозу її застосувати. Для ідентифікації цього фрейму ми сформулювали такі запитання: А) Чи зображує карикатура деструктивну поведінку?; Б) Чи присутні в карикатурі зображення військового нападу?; В) Чи зображує карикатура демонстрацію сили чи погрозу її застосувати?

2. **Відповідальність.** Цей фрейм зображує проблему, покладаючи відповідальність за неї чи за її вирішення на країну або окремого політика. Для ідентифікації цього фрейму ми сформулювали такі запитання: А) Чи «вважає» карикатура, що персонаж відповідальний за проблему?; Б) Чи «вважає» карикатура, що персонаж може/повинен вирішити проблему?; В) Чи «вважає» карикатура, що проблема потребує нагального вирішення?

3. **Економічні наслідки.** Цей фрейм описує проблему, точніше — наслідки, які вона матиме для інституції чи країни. Для ідентифікації цього фрейму ми сформулювали такі запитання: А) Чи вербалізує карикатура фінансові/матеріальні втрати?; Б) Чи вказує карикатура на економічні наслідки, які матимуть місце / не матимуть місця після дій, зображених на карикатурі?

4. **Гра.** Цей фрейм описує фізичні або розумові змагання, які учасники проводять згідно із правилами, перебуваючи навпроти один одного. Для ідентифікації цього фрейму ми сформулювали такі запитання: А) Чи зображує карикатура фізичні або розумові змагання?; Б) Чи містить карикатура зображення осіб, розташованих одна навпроти одної?

5. **Боротьба.** Цей фрейм описує подію як вольове зусилля, спрямоване на перемогу над суперником чи на досягнення цілей або попередження якихось дій. Для ідентифікації цього фрейму ми сформулювали такі запитання: А) Чи зображує карикатура зусилля, спрямовані на перемогу над суперником? Б) Чи містить карикатура зображення осіб, які намагаються досягти певних цілей або попередити якісь дії?

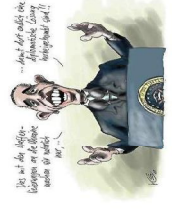

Приклади фреймів та ілюстрації подано у *додатку 2*. Ми дійшли висновку, що одна і та ж карикатура може містити більше одного фрейму, наприклад «агресія» і «відповідальність». Найбільш частотними виявилися фрейми «відповідальність» (235 карикатур) та «агресія» (118), менш частотними — «гра» (28), «боротьба» (26) й «економічні наслідки» (24).

Отже, політична карикатура є особливим типом полікодового й мультимодального тексту, розкодування якого відбувається на візуальному і вербальному рівні. Для аналізу таких текстів оптимальним є поєднання кількісних та якісних методів, які забезпечують об'єктивні і достовірні результати дослідження.

1. *Гришаева Л. И.* Потенциал карикатуры как объекта гуманитарного исследования / Л. И. Гришаева // *Язык, коммуникация и социальная среда*. — Воронеж, 2013. — Вып. 11. — С. 61—79.
2. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
3. *Сорокин Ю. А.* Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // *Оптимизация речевого воздействия*. — М. : Наука, 1990. — 240 с.

Засоби вираження іронії у текстах політичних карикатур

Засіб	Приклад	Ілюстрація
<p>контраст із ситуацією</p>	<p><i>Obama hat ihn schon, EU hat ihn schon – ich finde, jetzt bist Du dran mit dem Friedensnobelpreis!</i></p> <p><i>Обама вже її має, ЄС також. Вважаю, що тепер Нобелівську премію миру маєш отримати Ти!</i></p>	
<p>контраст із ситуацією</p>	<p><i>Nothing I can do then</i></p> <p><i>Отже, я нічого не можу вдатися</i></p>	
<p>алюзії з прецедентними феноменами</p>	<p><i>PUTINOSCHIU</i></p>	
<p>алюзії з прецедентними феноменами</p>	<p><i>Should I play more muscle on Ukraine? Let me check with my personal trainer</i></p> <p><i>Чи не пограти мені м'язами в Україні? Зараз проконсультуюся з особистим тренером?</i></p>	

Засіб	Приклад	Ілюстрація
<p>гра слів</p>	<p><i>Hardball:</i> 1. <i>Game (бейсбол)</i> 2. <i>Hard line in politics (жорстка політична лінія)</i></p>	
<p>гра слів</p>	<p><i>Теперь не В Украине, а только НА Украине</i></p>	
<p>оксиморон</p>	<p><i>Das mit Waffenlieferungen in die Ukraine machen wir ... damit dort ... diplomatische Lösung herbeigebracht wird!</i></p> <p><i>Поставляння зброї в Україну має на меті з допомогою бомб знайти дипломатичне вирішення</i></p>	
<p>омофонія</p>	<p><i>Ah! The perfect white for my meal!</i></p> <p><i>White – скисеління, ніття</i> <i>White – вино</i></p>	

Приклади фреймів у політичних карикатурах та їх частотність

Фрейм	Агресія	Відповідальність	Економічні наслідки	Гра	Боротьба
Кількість карикатур із цим фреймом	118	235	24	28	26
Ілюстрація					

4. Barsalou, L. (1992): Frames, Concepts and Conceptual Fields. In: Lehrer, A. (Ed.): Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization. Hillsdale: Erlbaum. P. 21—74.
5. Fillmore, Ch. J. (1977): Scenes-and-frames-semantic. In: Zampolli, A. (Ed.): Linguistic Structures Processing. Vol. 5. Amsterdam / New York / Oxford: North Holland. P. 55—81.
6. Konerding, K. (1993): Frames und lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und ihrer Anwendung in der Lexikographie. Tübingen: Niemayer (Germanistische Linguistik 142).
7. Minsky, M. (1975): A Framework for Representing Knowledge. In: Winston P. (Ed.): The Psychology of Computer Vision. New York: McGraw Hill. P. 211—277.
8. Scheufele, B. (2003): Frames — Framing — Framing Effekte. Theoretische und methodische Grundlegung sowie empirische Befunde zur Nachrichtenproduktion. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Ольга Вакульчук

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НА ГАЗЕТНІ ФОНДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Представлено й охарактеризовано інформаційні ресурси традиційного та електронного типу, що розкривають склад і зміст частини газетних фондів НБУВ.

Ключові слова: *НБУВ, газетний фонд, каталог, бази даних, електронна колекція газет.*

Представлено и охарактеризировано информационные ресурсы традиционного (печатные каталоги и библиографические указатели) и электронного типа, которые раскрывают состав и содержание газетных фондов НБУВ.

Ключевые слова: *НБУВ, газетный фонд, каталог, базы данных, электронная коллекция газет.*

The article presents and characterizes traditional and electronic information resources that reveal contents of the part of the newspaper holding of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU).

Key words: *VNLU, newspaper holding, catalogue, databases, newspaper electronic collection.*